

Сахам сириҥ кэрэ сирдэринэн айан

Үлэ ньымыта: бөлөбүнэн үлэ.

Бытыллар көрүнэ: интеллектуальной оонньуу

Туттар мал-сал: кылаабы киэргэтии, атластар, карталар, монет харчы, шкатулкалар, быа, туризмга сөптөөх мал-сал

Кытталлар 6-8 кылаастартан 8 оҕо

Үлэ керунэ : команднай оонньуу

Сыал: оҕо билэр-көрөр баҕатын кэнэтии, төрөөбүт Сахатын сиригэр таптала инэрии, ханнык омуктар олороллорун билии, бэйэ икки ардыгар доҕордоох сыһыаны үөскэтии.

Үлэ хаамыта.

(орел, решка отбивка музыкалаах видеота тыаһыыр)

Үтүө күнүнэн озолоор! Мин Гуйара Михайловна Чурапчытааҕы спортивной интернат оскуолаттан ыалдьыттыы кэллим.

- **Кириитэ.** Оҕолоор, биһиги бүгүн саха сириҥ кыраһыабай сирдэрин кэрийиэхпит. Бастаан экранна хаартыскалары көрөн таайаргытыгар ынырабын.

(Экранна хаартыскалар көстөллөр).

(Өлүөнэ очуостара, Булуус, Күрүлүүр, Киһилээх хайа, Тукулаан ...)

-Маладыастар!

- Оҕолоор, эһиги айанныыргытын сөбүлүүгүт дуу?

- Чэйин эрэ, Бүгүн биһиги “Орел и решка” телепередача курдук икки хайысханан айанныахпыт уонна чинчийиэхпит. Кинилэр Саха сиригэр ыалдьыттаан, саамай биллэр, кыраһыабай сирдэрбитин устан барбыттара. Ол эрэн Саха сириҥ территорията олус киэн, онон биир кэлиигэ барытын

хаппатахтара. Биһиги бүгүн дойдубут кистэлэн, дыкти сирдэрин булан, бу «Орел и решка» передачаҕа **карта уруууйдаан** ыытыаххайын.

Билигин хамаандаҕа арахсыабын.

(игра на разделение команд)

(*Хамаандаҕа арахсыы*).

Хамаандаттан хамандыырдары жеребьевкаҕа ынырабын.

Хас биирдии хамаандаҕа рюкзак биэрэбин, ол иһигэр сорудахтаргыт бааллар.

(Хамаандалар 4 тохтобулга сылдыабыт)

- “Орел” хамаанда - хотугулуу илин
- “Решка” хамаанда- арҕаа айанныгыт.
-

II. Сорудахтары толор уонна ханна сылдыбыккын өйдөөн көр.

Айанныылар:

Бастакы «Орел» хамаанда хотугулуу илин

Иккис “Решка” хамаанда арҕаа хайысхаларынан айанныгыт.

Маршрутнай илиис: Орел

- 1. Тохтобул (Лабынкыр - Өймөкөөн) –** уруһуйу кырааскалаа
- 2. Тохтобул (Улахан Тарын - Муома) –** мозайканы сөпкө таһааран эппиэт ыл.
- 3. Тохтобул (Балаҕан Таас- Муома) –** хаартыскалартан сөптөөх эппиэти тал.
- 4. Тохтобул (Зашиверск - Муома) –** Саха сиригэр суппут куорат (исчезнувший город Якутии)? Информацияны интернеттан бул

Маршрутнай илиис – Решка

1 Тохтобул – (Кэмпэндээйи – Сунтаар) – Сунтаар улууһун Кэмпэндээйигэ баар күөлэ Саха сиригэр тугунан биллэрий (саха сирин саамай биллэр туустаах күөлэ)

2 Тохтобул – (Чароит – Өлүөхүмэ) – шкатулка иһигэр таас уонна илиискэ информация сытар.

3 Тохтобул – (Өлүөхүмэ заповеднига) – мозайканы таһаараллар, уонна эппиэти ыл.

4 Тохтобул - (Дьааттаах эриэн үөн, Өлүөхүмэ, Ленский, Хангалас) Саха сиригэр дьааттаах эриэн үөн ханна баарый (ядовитая змея в Якутии)? Информацияны интернеттан бул.

III Булбут сирдэргитин утары хамаандаҕа билиһиннэри.

Хамаандалар сылдыбыт сирдэргит туһунан кылгас иһиттиннэриини оноробут.

IV Рефлексия.

Хамаанданан хайдах үлэлээтибит дии саныыгыт?

Эниги бу сирдэр тустарынан истибиккит дуо?

Бу сылдыбыт улуустарбытыгар хайа омуктар олороллорун билэбит дуу?

Бу сылдыбыт сирдэрбитигэр бэйэбит ханна барыаххыт этэй?

V. Түмүк тыл

Чэ эрэ оҕолоор, Сахабыт сирин каартатын көрүүххэйин эрэ. Эниги көрдөххүтүнэ быһыыта туохха майгынныырый? (сүрэх).

Сахабыт сирэ куруутун сүрэхпитигэр чугас буоллун. Дойдубутун таптаан, киэн туттун. Элбэх омук олорор Сахабыт сиригэр бары дотордуу буолубун.

Сахабыт сирин кэрийин, үөрэтин, билин. (улуустар былаахтара). Бары туран Анна Барашкова «Саха сирэ» ырыатынан түмүктүүххэйин.

Сорудахтар:

Маршрутнай илиис: Орел

1. **Тохтобул** – мозайканы сөпкө таһаарын уонна ойуу суолтатын быһаарын. Хаартысканы картаҕар сыбаа.

Өймөкөөн улуухугар Лабынкыр диэн дыкти күөл баар. Номох быһыытынан күөлгэ наукаҕа биллибэт улахан кыыл олорор үһү. Ол иһин чугаһынан дьон олохсуйбатах, суол – иис суох сиригэр тыа быһыгар турар.

Лабынкыр күөл:

устата 14,3км ;

кэтитэ 4,14 км;

дирингэ 52,6м.

Түгэҕэр 75-85м тийэр дирингээх аномальной хайдыылаах. Балыга дэлэй.

Саамай сылаас да күннэргэ температурата 9 °С сыллыбат, кыһын бытааннык тоҕор.

2. Тохтобул (Улахан Тарын - Муома)

Улахан-Тарын Россияға эрэ буолбакка, Аан дойдуга биллэр сайыннары ирбэт тон буолар.

Орто үрдүгэ 2 м,

Саамай үрдээбитэ 6 м.

Уһуна 35км

Кэтитэ 3,5км

Сорудаҕа: Ирбэт муус уһунун уонна кэтитин төгүллээн иэнин бул.

3. Тохтобул. Балажан Таас-Муома төрдүс период эрдинээби вулканы

Силээннээх намтал түгэбэр, Муома өрүс уна кытылыгар Балажаннах үрэх төрдүттэн чугас террасаба турар.

Халыбыа уһуга суох чочурга маарынныыр. Үрдүгэ 300 м., муора таһымыттан 993 м. Чочур төрдүн диаметра 1000 - 1200 м. Эниэтэ 20 - 30 градус туруору. Кратерын диаметра 120 - 130 м.

Сорудах:Хаартыскалартан вулканы бул, каартабар сыбаа.

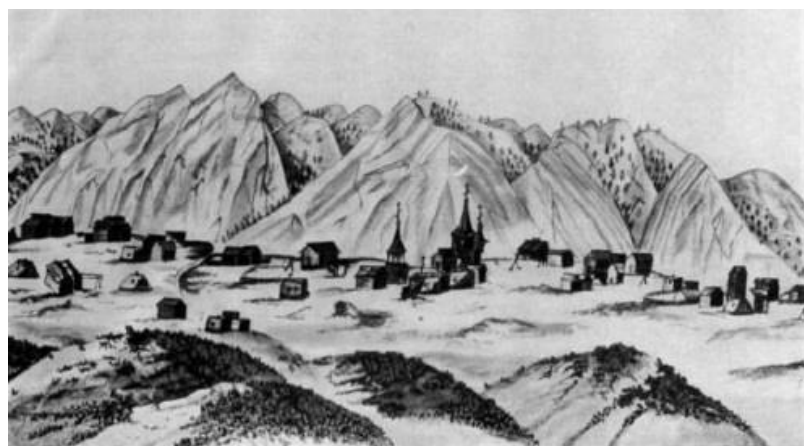
4.Тохтобул - саха сиригэр сүппүт куорат.

Бу куорат Индигирка өрүһүгэр Андрей –Таас уонна Муома сис хайатин икки ардыгар баар эбит. 1639 сыллаахха төрүттэммит. XVII — XIX үйэлэргэ дьааһах хомуйуутугар аналлаах улахан эргизэн киинэ буола сылдыбыт. Индигиркэ бассейн административнай киинэ эбит. 500 киһи курдук олоро сылдыбыт. Оспа ыарыыта туран куорат 1880 сылаахха эстибит. Ол гынан 1920 сыллаахха дылы бүтэник аҕыйах киһи олорбут.

Сорудах: Саха сиригэр сүппүт куорат аатын алфавит көмөтүнэн таһаарын.

9,1,26,10,3,6,18,19,12

А	Б	В	Г	Д	Е	Ё	Ж	З	И	Й
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
К	Л	М	Н	О	П	Р	С	Т	У	Ф
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Х	Ц	Ч	Ш	Щ	Ъ	Ы	Ь	Э	Ю	Я
23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33

(Хаартысканы картаҕа сыһыар)

Маршрутнай илиис – Решка

1. Тохтобул –

Сунтаар улууһугар Кэмпэндээйи нэһилиэгэр Республикаҕа биллэр күөл баар. Күөл ат подковатын курдук быһыылаах, ону таһынан эмтээх бадараанаах. Ол эрэн кини аатырбыт суолтата атын.

Сорудах: Күөл уратытын ууну амсайан көрөһнүт билин.

(уруһуйу каартаҕа сыбаа)

2.Тохтобул – шкатулканы арий туох сытарын өйдөөн көр, соруудабын толор.

Чароит – сиреневай өгнөөх таас. Аан дойду үрдүнэн Өлүөхүмэбэ эрэ хостонор. Хостонор сирэ Чаара уонна Токко өрүстэр икки ардыларыгар баар. Аан бастакынан 1948 сыллаахха В.Г.Дитмар чароит тааһы булбута. Хостонор сириин 1973 сыллаахха Ю.АВ.Алекеев уонна Ю.Г.Рогов булбуттар.

Сорудах: Сөптөөх хартыынаны талан картаба сыбаа.

3 Тохтобул – (Өлүөхүмэ заповеднига) – мозайканы таһаарын уонна хаартыска суолтатын билин. (Хаартысканы каартаза сыбаан)

Өлүөхүмэ өрүс тардытыгар Республика биир биллэр «Олекминский» диэн ааттаах заповедник баар. Иэнэ 800 тыһыынча га. Заповедникка мас арааһа үүнэр, кыыл эриэккэһэ баар, балык үгүс көрүнгэ үөскүүр.

4 Тохтобул -

Саха сиригэр дьааттаах эриэн үөн баар эбит. Кини Өлүөхүмэ, Ленский, Хангалас улуустарыгар үөскүүр. Аата – гадюка. Аһылыга – кыра харамайдар, үөн – көйүүр, көтөр сыммыта. Атырдыах ыйын бүтүүтүттэн ыам ыйын сабатыгар дылы сир анныгар, 40 – 250 см киирэн кыстыылар. Сайын тыаба, хонууга баар буолаллар. Аан дойду үрдүнэн Саха эрэ сиригэр тыйыс тымныыны тулуйан гадюка хайа таастарын быһыгар кыстыыр. Уһуннара ортотунан 70-85см буолаллар эбит.

Сорудах: эһиэхэ бэриллибит Гадюка уһунун кээмэйдээн. Эппиэти см суруйун

(Уруһуйу картаба сыбаа)

Сорудах эппиэттэрин манна толор

1. Ханна сырыттыгыт? _____

2. Туох саганы биллигит? _____

3. Туох уратылаа5ый? _____

Сорудах эппиэттэрин манна толор

1. Ханна сырыттыгыт? _____

2. Туох саганы биллигит? _____

3. Туох уратылаа5ый? _____

Сорудах эппиэттэрин манна толор

1. Ханна сырыттыгыт? _____

2. Туох саганы биллигит? _____

3. Туох уратылаа5ый? _____
